

Joanna Banach-Gutierrez

Ochrona praw człowieka w prawie karnym Unii Europejskiej

Założenia polityki Unii Europejskiej w zakresie ochrony praw człowieka

Unia Europejska aktywnie uczestniczy w działaniach na rzecz ochrony praw człowieka. Jednym z celów polityki unijnej ma być wzmocnienie poszanowania praw człowieka zarówno w obszarze Unii, jak i na świecie. W swoich działaniach Unia Europejska kieruje się normami zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. (PDPC) oraz innych dokumentach ONZ o charakterze powszechnym. Unia odwołuje się też w znacznej mierze do dorobku prawnego Rady Europy, w szczególności do zasad ustanowionych w Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. (EKPCz). Od czasu przyjęcia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka następuje dynamiczny rozwój międzynarodowej ochrony praw jednostki. Można też zauważyć, że proces integracyjny w Europie znacznie wpłynął na poziom ochrony i poszanowania praw jednostki. Przyjęcie Traktatu z Maastricht (Traktat o Unii Europejskiej – TUE), a następnie Traktatu Amsterdamskiego i Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej wzmocniło ochronę praw człowieka w państwach członkowskich Unii.

W odniesieniu do polityki wewnętrznej w art. 2 TUE stwierdza się, że celem Unii jest „umacnianie ochrony praw i interesów obywateli jej Państw Członkowskich poprzez ustanowienie obywatelstwa Unii”. Dodatkowo art. 6 ust. 2 TUE stanowi, że „Unia szanuje prawa podstawowe zagwarantowane w Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (...), oraz wynikające z tradycji konstytucyjnych wspólnych dla Państw Członkowskich, jako zasady ogólne prawa wspólnotowego”. Podstawowym dokumentem obowiązującym państwa członkowskie Unii w zakresie ochrony i przestrzegania praw człowieka jest EKPCz. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości również potwierdza zasady ustanowione w EKPCz, a nadto odwołuje się do wspólnych tradycji konstytucyjnych państw członkowskich w celu zapewnienia przestrzegania praw człowieka w Unii Europejskiej. Bezpośrednie odwołanie się do zasad wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności oraz państwa prawnego zostało

przyjęte w Preambule do Traktatu o Unii Europejskiej. Następnie zasady te zostały potwierdzone w postanowieniach tego Traktatu (art. 6, 7 i 49 TUE). Demokracja, rządy prawa, promowanie i ochrona praw człowieka oraz podstawowych wolności stały się zatem wyznacznikiem dla działań prowadzonych w obszarze Unii¹.

Zasady te mają być podstawą dla tworzenia obszaru dobrobytu, sprawiedliwości, pokoju i stabilności. Główna odpowiedzialność za realizację powyższych zasad spoczywa jednakże na rządach państw członkowskich. Aktualna polityka Unii Europejskiej w zakresie ochrony praw człowieka znalazła odbicie w Karcie Praw Podstawowych z 2000 r.². Kartę Praw Podstawowych (KPP) Unii Europejskiej ogłoszono wraz z Traktatem Nicejskim w lutym 2001 r. Dokument ten stanowi integralną część Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy (jako część II Konstytucji Europejskiej). W postanowieniach Karty przyjęto, że „Świadoma swego duchowo-religijnego i moralnego dziedzictwa, Unia jest zbudowana na niepodzielnych, powszechnych wartościach godności ludzkiej, wolności, równości i solidarności; opiera się na zasadach demokracji i państwa prawnego. Poprzez ustanowienie obywatelstwa Unii oraz stworzenie przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości stawia jednostkę w centrum swych działań”. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej potwierdza też prawa wynikające z tradycji konstytucyjnych i zobowiązań międzynarodowych wspólnych państwom członkowskim, EKPCz, Kart Socjalnych Unii i Rady Europy (zgodnie z Europejską Kartą Socjalną, 1961 – Turyn i Kartą Wspólnotową Podstawowych Praw Socjalnych Pracowników, 1989 – Strasbourg), oraz z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka³.

Prawa przyznane przez różne dokumenty międzynarodowe i zasady ustalone w prawie wewnętrznym państw Unii Europejskiej zostały zawarte *de facto* w Karcie Praw Podstawowych, jako jednym dokumencie, który ma obowiązywać w obszarze Unii. Mają to być prawa gwarantowane wszystkim

---

¹ Komunikat Komisji z dnia 15 października 2003 r. w sprawie art. 7 TUE: Poszanowanie i promowanie wartości, na których opiera się Unia – COM (2003)606; <http://europa.eu.int>

² Charter of Fundamental Rights of the European Union – Explanations relating to the complete of the Charter, December 2000 – Council of the European Union. The General Report on the Activities of the European Union – 2001, European Commission 2002. The General Report on the Activities of the European Union – 2004, European Commission 2005. Council of the European Union – General Secretariat, EU Annual Report on Human Rights 2003. Council of the European Union – General Secretariat, EU Annual Report on Human Rights 2004. Seminar – Promoting EU Fundamental Rights Policy: from words to deeds or how to make rights a reality? (25 April 2005); <http://europa.eu.int>

³ Szczegółowo problematykę stosowania postanowień EKPCz w oparciu o bogate orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka omawia Karen Reid w swojej książce pt. Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights, Sweet & Maxwell Ltd., Second ed., 2004.

obywatelom Unii Europejskiej. Zasady przyjęte w Karcie Praw Podstawowych zmierzają w kierunku tworzenia przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Karta Praw Podstawowych wzmacnia „państwo prawa” w odniesieniu do gwarancji przestrzegania praw podstawowych względem każdego obywatela Unii Europejskiej. Dokument ten posiada charakter zalecenia w stosunku do państw członkowskich. Moc wiążącą uzyska wraz z wejściem w życie Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy.

Poszanowanie praw każdej jednostki podkreśla się już w Preambule do Konstytucji Europejskiej, stanowiąc, że „zjednoczona w różnorodności” Europa daje narodom Europy najlepszą możliwość dalszego prowadzenia, w poszanowaniu praw każdej jednostki i ze świadomością odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń i naszej Planety, ogromnego przedsięwzięcia, które uczyni ją uprzywilejowanym obszarem ludzkiej nadziei.

W Konstytucji Europejskiej podkreśla się kilka szczególnych wartości, na których ma opierać się zjednoczona Europa. Są to: poszanowanie godności osoby ludzkiej, wolność, demokracja, równość, rządy państwa prawnego, jak również poszanowanie praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te mają być wspólne państwom członkowskim Unii Europejskiej w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn (art. 1–2 Wartości Unii).

W przedmiocie praw podstawowych w Konstytucji Europejskiej stwierdza się, że:

„1. Unia uznaje prawa, wolności i zasady określone w Karcie Praw Podstawowych, która stanowi część II.

2. Unia przystępuje do Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Przystąpienie do Konwencji nie narusza kompetencji Unii określonych w Konstytucji.

3. Prawa podstawowe, zagwarantowane w Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz wynikające z tradycji konstytucyjnych wspólnych Państwom Członkowskim, stanowią część prawa Unii jako zasady ogólne prawa” (art. 1–9 Prawa podstawowego)⁴.

Zgodnie z kierunkiem działań przewodniczącego Komisji Europejskiej, José Manuela Barroso, zasada przestrzegania praw podstawowych w obszarze prawnym Unii została uznana za priorytetowy punkt w polityce tej organizacji. Przywiązuje się między innymi uwagę do kontroli przyjmowanego ustawodawstwa unijnego pod względem zgodności z prawami gwarantowanymi w Karcie Praw Podstawowych. W tym celu powołano specjalną gru-

⁴ Za jedno z najpoważniejszych naruszeń tych zasad uznaje się akty terrorystyczne, gdyż zagrażają demokracji, prawom człowieka, rozwojowi gospodarczemu i społecznemu państw. Por. General Secretariat, EU Annual Report on Human Rights 2003, s. 17. Council of the European Union – General Secretariat, EU Annual Report on Human Rights 2004, s. 17–19.

pę ekspertów przy Komisji Europejskiej (2004). Jak stwierdza w swoim wystąpieniu Komisarz Franco Frattini – prawa podstawowe i zakaz dyskryminacji tworzą wytyczne w polityce przyjętej przez Komisję Europejską, pod przewodnictwem Jose Manuela Barroso. Ambicją Komisji ma być nadanie ochronie i promowaniu praw podstawowych należnego im miejsca, mianowicie w samym sercu polityki i środków podejmowanych przez Unię. Zdaniem komisarza Frattini leży to w bezpośrednim interesie wszystkich Europejczyków⁵. Ponadto, dla monitorowania sytuacji w poszczególnych państwach Unii powołano Grupę niezależnych ekspertów ds. Praw Podstawowych. Grupa taka działa od 2002 r.⁶

W przedmiocie polityki zewnętrznej Unii Europejskiej w art. 11 TUE jako jeden z celów wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa ustanawia się „rozwijanie oraz umacnianie demokracji i państwa prawnego, a także poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności”. Znaczna część podejmowanych w tej mierze działań skierowana jest na promowanie praw człowieka i zasad demokracji na świecie. Unia współdziała efektywnie z Radą Europy, Organizacją Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, organizacjami pozarządowymi, a także wspiera prace Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii (MTKJ) i Międzynarodowego Trybunału Karnego (MTK). Unia Europejska uznała powołanie MTK jako organu stałego za szczególne osiągnięcie społeczności międzynarodowej, zwłaszcza dla promowania prawa humanitarnego i praw człowieka. Czynione są też działania w obronie praw dzieci w czasie konfliktów zbrojnych i potępiające ich rekrutację do służby wojskowej. W celu udzielania pomocy humanitarnej powołano w 1992 r. Biuro Pomocy Humanitarnej (ECHO – Humanitarian Aid Office)⁷. Unia Europejska podejmuje wiele akcji o charakterze humanitarnym

---

⁵ Respect for the Charter of fundamental rights in legislative proposals of the Commission (provisional version – April 2005). President Barroso proposes a new framework to “lock-in” a culture of fundamental rights in EU legislation (27 April 2005). European Parliament: Seminar – Promoting EU Fundamental Rights Policy: from words to deeds or how to make rights a reality? (25 April 2005). European Parliament: Draft Report on promotion and protection of fundamental rights: the role of national and European institutions, including the Fundamental Rights Agency Rapporteur, Kinga Gál (17 March 2005). DG Freedom, security & justice: The creation of a Fundamental Rights Agency is a basic element of the EU policy to respect and promote Human Rights; <http://europa.eu.int>

⁶ Fundamental Rights Series, Report of Fundamenta Rights vol. I – Report on the situation of fundamental rights in the European Union in 2003, January 2004 – European Communities 2004. Fundamental Rights Series, Thematic Comment No 2 vol. II – Fundamental Rights in the external activities of the European Union in the fields of Justice and Asylum and Immigration in 2003, February 2004 – European Communities 2004.

⁷ Council of the European Union – General Secretariat, EU Annual Report on Human Rights 2003. Council of the European Union – General Secretariat, EU Annual Report on Human Rights 2004. Fundamental Rights Series, Thematic Comment No 2 vol. II – Fundamental Rights in the external activities of the European Union in the fields of Justice and Asylum

w obronie praw człowieka. W związku z tym przyjęto też dwie znaczące decyzje w sprawie ścigania zbrodni ludobójstwa, przestępstw wojennych i przestępstw przeciwko ludzkości. Stanowi to wynik współdziałania Unii Europejskiej w tworzeniu międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości. Efektem podejmowanych działań jest również podpisanie i ratyfikowanie Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego (tzw. Statut Rzymski) przez wszystkie państwa członkowskie Unii⁸.

Rozważając politykę UE w zakresie ochrony praw człowieka, należy mieć również na względzie utworzenie Agencji Praw Podstawowych poprzez rozszerzenie mandatu działającego dotychczas Europejskiego Centrum Monitoringu ds. Rasizmu i Ksenofobii. Projekt ustanowienia Agencji pozostaje w zgodzie z celem Unii, jakim jest tworzenie „przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości”⁹. Cel ten został sformalizowany we wnioskach Rady Europejskiej w Tampere (1999), a następnie potwierdzony w tzw. Programie Haskim (2004)¹⁰. W Programie Haskim w przedmiocie ochrony praw podstawowych przyjęto, że „włączenie Karty do Traktatu Konstytucyjnego oraz przystąpienie do Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności nałoży na Unię, w tym na jej instytucje, zobowiązanie ustawowe zapewnienia, że we wszystkich swoich obszarach działalności prawa podstawowe nie tylko są szanowane, ale również aktywnie popierane”¹¹.

---

and Immigration in 2003, February 2004 – European Communities 2004. Guidelines on the EU policy towards third countries on the death penalty, General Affairs Council – Luxembourg 29 czerwca 1998 r. Guidelines of the EU policy towards third countries on torture and other cruel, inhuman or degrading punishment or treatment, General Council – Luxembourg 9 kwietnia 2001 r. EU guidelines on children and armed conflict adopted at the General Affairs Council meeting on 8 grudnia 2003 r.; <http://europa.eu.int>

⁸ Council Common Position 2003/444/CFSP z dnia 16 czerwca 2003 r. on International Criminal Court – Dz. U. L 150, 18 czerwca 2003 r. Decyzja Rady z dnia 13 czerwca 2002 r. ustanawiająca europejską sieć punktów kontaktowych dotyczących osób odpowiedzialnych za ludobójstwo, zbrodnie przeciw ludzkości oraz zbrodnie wojenne (2002/494/WSISW) – Dz. U. L 167, 26 czerwca 2002 r. Decyzja Rady (2003/335/WSISW) z dnia 8 maja 2003 r. w sprawie wykrywania i karania ludobójstwa, zbrodni przeciw ludzkości i zbrodni wojennych – Dz. U. L 118, 14 maja 2003 r.

⁹ F. Jasiński, I. Rudecka, Agencja Praw Podstawowych UE: czy konieczna jest dodatkowa instytucjonalizacja ochrony praw człowieka w Europie, (w:) Nowa Europa, Przegląd NATOliński 2006, nr 2 (4), s. 99–124.

¹⁰ Rada Europejska w Brukseli z dnia 4–5 listopada 2004 r.

¹¹ Speech by Commissioner Frattini at public hearing on fundamental rights agency (25 January 2005). Communication from the Commission „Fundamental Rights Agency – Public consultation document” [COM (2004)693]. Komunikat z dnia 15 października 2004 r. w sprawie rozszerzenia mandatu Europejskiego Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii zmierzającego do przekształcenia go w Agencję Praw Człowieka; <http://wsisw.natolin.edu.pl>

Pojęcie praw podstawowych

W związku z 50. rocznicą przyjęcia na forum ONZ Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka państwa Unii zdecydowały o przygotowaniu projektu Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej. W myśl Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (PDPC) prawa podstawowe należy rozumieć jako prawa przypisane każdej jednostce. Uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków rodziny ludzkiej stanowi podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie. Jak stwierdza się w art. 1 PDPC: „Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w swej godności i swych prawach. Są obdarzeni rozumem i sumieniem oraz powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa”.

Można uznać, że idea praw podstawowych znajduje swoje korzenie zarówno w normach zawartych w PDPC, jak i Europejskiej Konwencji praw człowieka i podstawowych wolności (EKPCz). Prawa podstawowe zajmują najwyższe miejsce w hierarchii praw człowieka tworząc tzw. „fundament” dla innych praw jednostki. Samo pojęcie „prawa podstawowe” (Fundamental Rights) jest najczęściej używane w prawie europejskim. W prawie międzynarodowym stosuje się z reguły bardziej ogólne określenie, tj. „prawa człowieka”¹². Ochrona praw podstawowych jednostki została uznana za fundamentalną zasadę w prawie Unii Europejskiej. W świetle prawa europejskiego prawa podstawowe należy rozumieć jako prawa człowieka, które jako prawa niezbywalne zapewniają ochronę wszystkim ludziom, lub jako prawa obywatelskie, które działają tylko na korzyść własnych obywateli. Uznaje się, że prawa obywatelskie łączą się z pozytywistyczną teorią prawa, a prawa człowieka wynikają z prawa natury¹³.

Z uwagi na brak własnego katalogu praw podstawowych w prawie wspólnotowym wiele krajowych trybunałów konstytucyjnych nie chciało zaakceptować przyjętej przez Trybunał Sprawiedliwości zasady pierwszeństwa prawa wspólnotowego w wewnętrznym porządku prawnym państwa, względnie odrzucono je w tym zakresie, w jakim dana regulacja Wspólnoty w konkretnym przypadku byłaby sprzeczna z narodowymi prawami podstawowymi zagwarantowanymi w konstytucji. Odpowiedzią Trybunału Sprawiedliwości na brak wspólnotowego katalogu praw podstawowych i wynikającego stąd odrzucenia nadrzędności stosowania prawa wspólnotowego przez niektóre trybunały konstytucyjne był więc rozwój wspólnotowych praw podstawowych

---

¹² S. Hambura, M. Muszyński, Karta Praw Podstawowych z komentarzem, Bielsko-Biała 2001, s. 209–220; J. Callewaert, The Privilege against Self-Incrimination in European Law – An Illustration of the Impact of the Plurality of Courts and Legal Sources on the Protection of Fundamental Rights in Europe, ERA – Forum 4/2004, s. 488–498.

¹³ F. Emmert, M. Morawiecki, Prawo europejskie, PWN 2000, s. 251–266; S. Hambura, M. Muszyński, Karta Praw Podstawowych..., *op. cit.*, s. 209–229.

w drodze orzecznictwa Trybunału. Trybunał Sprawiedliwości przyjął, że „fundamentalne” prawa człowieka stanowią część ogólnych zasad prawa wspólnotowego (Internationale Handelsgesellschaft – 1970 r.; Stauder v. miasto Ulm – 1969 r.). Trybunał postanowił również, że w celu ochrony praw „fundamentalnych” sąd krajowy związany jest z tradycjami konstytucyjnymi państw członkowskich i nie może podejmować środków, które byłyby niezgodne z prawami „fundamentalnymi” ustanowionymi i gwarantowanymi przez konstytucje tych państw. Tym samym, traktaty międzynarodowe dotyczące ochrony praw człowieka mogą stanowić wyznacznik dla stosowania prawa wspólnotowego (Nold v. Komisja – 1974 r.).

Trybunał wykształcił w drodze orzecznictwa wspólnotowy system ochrony praw podstawowych, oparty zarówno na wspólnych tradycjach konstytucyjnych państw członkowskich, jak i na międzynarodowych dokumentach z zakresu ochrony praw człowieka, przede wszystkim na EKPCz. Ostatecznie ochronę praw podstawowych zagwarantowano w TUE, przyznając też ochronę sądową¹⁴. Jednakże katalog praw podstawowych spisano dopiero w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej, którą ogłoszono wraz z Traktatem Nicejskim w lutym 2001 r. Jak zaznaczono powyżej, Karta stanowi obecnie integralną część Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy. Składa się z Preambuły oraz 7 rozdziałów: I. Godność, II. Wolność, III. Równość, IV. Solidarność, V. Prawa obywatelskie, VI. Wymiar Sprawiedliwości, VII. Postanowienia ogólne.

Zakłada się, że przyjmowane akty prawne Unii Europejskiej mają być zgodne z prawami podstawowymi przyznanymi w Karcie. Organy Unii oraz państwa członkowskie, podejmując jakiegokolwiek inicjatywy ustawodawcze, powinny kierować się postanowieniami Karty Praw Podstawowych Unii.

Poszanowanie podstawowych praw jednostki a prawo karne

Szczególne znaczenie w katalogu praw podstawowych Unii Europejskiej należy przypisać poszanowaniu godności ludzkiej. W Karcie Praw Podstawowych – cz. II Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy stwierdza się, że: „Godność ludzka jest nienaruszalna. Musi być szanowana i chroniona” (art. II–61).

Pojęcie godności ludzkiej posiada bardzo szeroki wymiar. Odnosi się do kwestii prawnych, moralnych duchowych czy religijnych. Poszanowanie godności ludzkiej jest nie tylko prawem podstawowym w samym sobie, lecz co najważniejsze tworzy fundament dla innych praw podstawowych jednost-

¹⁴F. Emmert, M. Morawiecki, *op. cit.*, s. 251–266. Orzecznictwo Trybunału w przedmiocie ochrony praw człowieka odwołuje się często do EKPCz, Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka, Europejskiej Karty Socjalnej, Konwencji MOP.

ki. Przyjmuje się, że żadne z praw podstawowych ustanowione w Karcie Praw Podstawowych Unii nie może naruszać godności innej osoby. Godność osoby ludzkiej jest częścią składową praw, o których mowa w Karcie i dlatego zasada ta powinna być bezwzględnie przestrzegana.

Kolejne miejsce w katalogu praw podstawowych zajmuje prawo do życia:

„1. Każdy ma prawo do życia.

2. Nikt nie może być skazany na karę śmierci ani poddany jej wykonaniu” (art. II-62)¹⁵.

Zakaz kary śmierci wywodzi się z koncepcji szkoły prawa natury. W sensie prawnym EKPCz potwierdziła zakaz stosowania kary śmierci w art. 2, a także w Protokole Nr 6 dotyczącym zniesienia kary śmierci, z 1983 r., oraz Protokole Nr 13 znoszącym karę śmierci we wszystkich okolicznościach¹⁶. W Preambule Protokołu Nr 13 do EKPCz państwa członkowskie Rady Europy uznały, że prawo każdego do życia jest podstawową wartością w społeczeństwie demokratycznym i że zniesienie kary śmierci jest niezbędne dla ochrony tego prawa i pełnego uznania wrodzonej godności każdej istoty ludzkiej. Wobec faktu, iż Protokół Nr 6 dotyczący zniesienia kary śmierci nie wyłącza kary śmierci za czyny popełnione podczas wojny lub w okresie bezpośredniego zagrożenia wojną, państwa te zdecydowały o zniesieniu kary śmierci we wszystkich okolicznościach (art. 1 Protokołu Nr 13). Zniesienie kary śmierci traktuje się jako jeden z celów obecnej polityki Unii w zakresie ochrony praw człowieka. Kierunek ten jest zgodny z tendencją Narodów Zjednoczonych do powszechnego zniesienia kary śmierci na świecie¹⁷.

O poszanowaniu godności ludzkiej i prawie do życia należy pamiętać zwłaszcza w obliczu toczących się dyskusji na temat przywrócenia kary śmierci do polskiego kodeksu karnego. TUE stanowi wprost, że tylko państwo europejskie, które szanuje zasady wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności oraz państwa prawnego, które są wspólne dla państw członkowskich, może ubiegać się o członkostwo w Unii (art. 49 UE). Przywrócenie kary śmierci w ustawodawstwie wewnętrznym Polski stanowiłoby zatem pogwałcenie fundamentalnej zasady prawa międzynarodowego *pacta sunt servanda*. Tym bardziej, że prawo do rzetelnego procesu i zniesienie kary śmierci zajmuje priorytetowe miejsce w polityce Rady Europy i Unii Europejskiej. Świadczy o tym chociażby wejście w życie z dniem 1 lipca 2003 r. Protokołu dodatkowego Nr 13 do EKPCz, zapis z art.

---

¹⁵ Fundamental Rights Series, Report of Fundamenta Rights vol. I, *op. cit.*, 37–44. S. H a m - b u r a, M. M u s z y ń s k i, Karta Praw Podstawowych..., *op. cit.*, s. 38–44. Charter of Fundamental Rights of the European Union..., *op. cit.*, s. 15–16.

¹⁶ Protokół Nr 13 do EKPCz dotyczący zniesienia kary śmierci w każdych okolicznościach. Podpisany 3 maja 2002 r. – wszedł w życie 1 lipca 2003 r.; <http://conventions.coe.int>

¹⁷ Guidelines on the EU policy towards third countries on the death penalty, General Affairs Council – Luxembourg, 29 czerwca 1998 r.

II-62 ust. 2 Karty Praw Podstawowych oraz orzecznictwo ETPCz. W orzeczeniu *Ocalan v. Turcja*, z 2003 r., Europejski Trybunał Praw Człowieka wyraził stanowisko, że prawo każdej osoby do życia podlega ochronie prawnej i wymierzanie kary śmierci jest zakazane. Kara śmierci w okresie pokoju nie jest już akceptowana i stanowi nieludzką formę kary, niedopuszczalną na podstawie art. 3 EKPCz. Orzeczenie i wykonanie kary śmierci stanowiłoby pogwałcenie art. 2, art. 3 i art. 14 EKPCz¹⁸. Turcja jako państwo ubiegające się o członkostwo w Unii Europejskiej musi przestrzegać zasad ustanowionych w TUE. Mimo że tureccy politycy deklarują „zero tolerancji”, np. dla stosowania tortur, takie praktyki się niestety zdarzają. Świadczą o tym nie tylko dane organizacji zajmujących się międzynarodową ochroną praw człowieka, ale też sprawy wnoszone do ETPCz. Orzeczenia ETPCz potwierdzają w większości przypadków poważne naruszenia EKPCz, w szczególności art. 2, 3, 5 i 6 tejże konwencji¹⁹.

Zasady poszanowania godności ludzkiej i życia państwa członkowskie Unii są obowiązane przestrzegać w postępowaniu ekstradycyjnym. W Karcie postanowiono, że „Nikt nie może zostać usunięty z terytorium państwa, wydany lub wydany w drodze ekstradycji do państwa, w którym istnieje poważne ryzyko, iż może być poddany karze śmierci, torturom lub innemu nieludzkemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu” (art. II-79). Postanowienia te wynikają z obowiązujących dokumentów międzynarodowych w zakresie ochrony praw człowieka oraz pozostają w zgodzie z orzecznictwem ETPC.

Rozważając problem kary śmierci należy zauważyć, iż w świetle art. II-62 ust. 2 Karty Praw Podstawowych Unii obowiązuje zakaz nie tylko wykonywania kary śmierci, ale i skazywania na nią. Należy przez to rozumieć również zakaz przyjmowania takiej kary w ustawodawstwie krajowym państw członkowskich Unii. Państwa Unii Europejskiej, kierując się powyższymi zasadami, przyjęły też stosowne postanowienia w umowie o ekstradycji między Unią Europejską i Stanami Zjednoczonymi Ameryki. W art. 13 (kara śmierci) tej umowy stwierdza się że: „W przypadku gdy przestępstwo, w odniesieniu do którego wnosi się o ekstradycję, jest zagrożone karą śmierci według prawa państwa wnioskującego i nie jest zagrożone karą śmierci według prawa państwa, do którego się wnioskuje, państwo wezwane może wyrazić zgodę na ekstradycję pod warunkiem, że kara śmierci nie

¹⁸ Fundamental Rights Series – Thematic no 2 vol. II, *op. cit.*, s. 21–25. J. Banach-Gutierrez, *Ochrona Praw Podstawowych w Unii Europejskiej a Prawo Karne*, Jurysta 2006, nr 9, s. 5.

¹⁹ Na przykład orzeczenia ETPCz wydane w roku 2004: Council of Europe – Survey of Activities 2004 (<http://www.echr.coe.int>). Pod względem ilości spraw rozpatrywanych przez ETPC Turcja znajduje się na pierwszym miejscu: Turcja – 171 (23.82), Polska – 79 (11.00), Francja – 75 (10.45), Włochy – 47 (6.55), Grecja – 40 (5.57).

zostanie orzeczona w odniesieniu do poszukiwanej osoby, lub, jeżeli ze względów proceduralnych taki warunek nie może zostać spełniony przez państwo wzywające, pod warunkiem, że jeżeli kara śmierci zostanie orzeczona, nie zostanie wykonana. Jeżeli państwo wzywające akceptuje ekstradycję z zastrzeżeniem warunków na mocy niniejszego artykułu, spełnia te warunki. Jeżeli państwo wzywające nie akceptuje warunków, wniosek o ekstradycję może zostać odrzucony”.

Poszanowanie ochrony praw podstawowych jednostki znajduje także potwierdzenie w decyzji ramowej Rady 2002/584/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury przekazywania osób między państwami członkowskimi Unii. W Preambule tejże decyzji ramowej żadna osoba nie może zostać usunięta, wydalona lub przekazana do państwa, w którym istnieje poważne ryzyko, że zostanie ona skazana na karę śmierci, poddana torturom lub innemu nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu. Zakaz tortur i nieludzkiego lub poniżającego traktowania wynika również z postanowień Karty Praw Podstawowych: „Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu” (Art. II–64)²⁰.

Pojęcie tortur może oznaczać bezpośrednie powodowanie udręki fizycznej lub psychicznej. Odnosi się do stosowania przemocy lub podstępów. Wiąże się z działaniem funkcjonariusza publicznego zmierzającym do uzyskania zeznań, informacji, ukarania lub zastraszenia. Nieludzkie lub poniżające traktowanie obejmuje nie tylko udrękę fizyczną czy psychiczną (np. syndrom korytarza śmierci), ale każde pogwałcenie praw człowieka, w tym różne formy dyskryminacji²¹. Należy też zapewnić takie warunki w zakładach karnych, aby osadzeni w nich skazani byli traktowani z poszanowaniem godności, a sposób i metoda odbywania kary pozbawienia wolności nie powodowała zagrożeń i udręki przekraczającej nieuniknione cierpienie związane z aresztowaniem. ETPC w drodze orzecznictwa przyjął, że należy zapewnić warunki, by uwzględniając praktyczne wymagania pozbawienia wolności –

---

²⁰ Konwencja NZ przeciwko Torturom oraz Innemu Okrutnemu, Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu, Nowy Jork, 10 grudnia 1984 r. Europejska Konwencja o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu, Strasbourg, 26 listopada 1987 r. wraz z Protokołami dodatkowymi z 1993 r. (weszły w życie 1 marca 2002 r.); <http://conventions.coe.int>; przepis art. 3 EKPCz. Również Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., w art. 40, stanowi, że „Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych”.

²¹ P. Hofmański, *Konwencja Europejska a Prawo Karne*, Toruń 1995, s. 157–166. Por. *Irlandia v. Wielkiej Brytanii*, 18 stycznia 1978; *Tomasi v. Francja*, 27 sierpnia 1992 r.; *Aksoy v. Turcja*, 18 grudnia 1996 r.; *Aydin v. Turcja*, 25 września 1997 r.; *Selmouni v. Francja*, 28 lipca 1999 r.

zdrowie i dobro więźnia były odpowiednio zabezpieczone (sprawa Van der Ven v. Holandia, orzeczenie z dnia 2 lutego 2003 r.)²².

Istotne też z punktu widzenia prawa karnego jest prawo do integralności każdego człowieka (art. II-63), zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej oraz zakaz handlu ludźmi (art. II-65), prawo do wolności i bezpieczeństwa (art. II-66), a także „równość wobec prawa” (art. II-80)²³.

Poza ogólnymi zasadami, którymi mają kierować się państwa Unii Europejskiej w swojej polityce przy stosowaniu i tworzeniu norm prawa karnego, Karta Praw Podstawowych zawiera osobne postanowienia dotyczące fundamentalnych zasad procesu karnego. KPP ustanawia prawo do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu:

„Każda osoba, której prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem, zgodnie z warunkami przewidzianymi w niniejszym artykule.

Każda osoba ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jej sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy. Każda osoba ma możliwość uzyskania porady prawnej, skorzystania z pomocy obrońcy i przedstawiciela.

Pomoc prawna jest udzielana osobom, które nie posiadają wystarczających środków, w zakresie w jakim jest ona konieczna dla zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości” (art. II-107).

Kolejna zasada to domniemanie niewinności i prawo do obrony:

„1. Każdego oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona zgodnie z prawem.

Każdemu oskarżonemu gwarantuje się poszanowanie prawa do obrony, (art. II-108).

Postanowienia KPP odnoszą się również do zasady legalności oraz proporcjonalności czynów zabronionych pod groźbą kary i kar:

„1. Nikt nie może zostać skazany za popełnienie czynu polegającego na działaniu lub zaniechaniu, który według prawa krajowego lub prawa międzynarodowego nie stanowił czynu zabronionego pod groźbą kary w czasie jego popełnienia. Nie wymierza się również kary surowszej od tej, którą można było wymierzyć w czasie, gdy czyn zabroniony pod groźbą kary został popełniony. Jeśli ustawa, która weszła w życie po popełnieniu czynu zabronionego pod groźbą kary, przewiduje karę łagodniejszą, ta właśnie kara ma zastosowanie.

2. Niniejszy artykuł nie stanowi przeszkody w sądeniu i karaniu osoby za działanie lub zaniechanie, które w czasie, gdy miało miejsce, stanowiło czyn

²² Por. Kudła v. Polska, 28 października 2000 r.; Peers v. Grecja, 19 kwietnia 2001 r.; Mouisel v. Francja, 14 listopada 2002 r.; Henaf v. Francja, 27 listopada 2003 r.

²³ J. Banach-Gutierrez, *op. cit.*, s. 6-7.

zabroniony pod groźbą kary, zgodnie z ogólnymi zasadami uznanymi przez wspólnotę narodów.

3. Surowość kar nie może być nieproporcjonalna w stosunku do czynu zabronionego pod groźbą kary” (art. II-109).

W KPP uwzględnia się także zakaz ponownego sądzenia lub karania w postępowaniu karnym za ten sam czyn zabroniony pod groźbą kary: „Nikt nie może być ponownie sądzony lub ukarany w postępowaniu karnym za ten sam czyn zabroniony pod groźbą kary, w odniesieniu do którego zgodnie z ustawą został już uprzednio uniewinniony lub za który został już uprzednio skazany prawomocnym wyrokiem na terytorium Unii” (art. II-110). Zakres stosowania zasady *ne bis in idem* obejmuje nie tylko terytorium jednego państwa członkowskiego, ale rozciąga się na cały obszar prawny Unii Europejskiej. Zasada *ne bis in idem* ma wiązać wszystkie sądy państw Unii. Potwierdzenie tej zasady znajduje wyraz w coraz bogatszym orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości. Od czasu wydania pierwszego orzeczenia Trybunału z dnia 11 lutego 2003 r. – *ne bis in idem* z art. 54 Konwencji Schengen – sprawy połączone Hüseyin Gözütok i Klaus Brügge C-187/01 i C-385/01 Trybunał orzekał w przedmiocie stosowania tej zasady kilkakrotnie (Miraglia C-469/03, 10.03.2005 r.; Van Esbroeck C-436/04, 9.03.2004 r.; Van Straaten C-150/05, 28.09.2006 r.; Gasparini C-467, 28.09.2006 r.).

Na podstawie analizy dorobku prawnego Unii Europejskiej od lat 90. daje się zauważyć tendencję do ujednoczenia obszaru prawnego współpracy państw w sprawach karnych. Wykształca się prawo karne Unii Europejskiej, które w znacznym stopniu wpływa na krajowe systemy prawa karnego. Zasady wynikające z prawa wspólnotowego oraz EKPCz wpływają na kształt prawa karnego materialnego, jak i procesowego. Prowadzi to do złożonego procesu europeizacji prawa karnego państw Unii. Można przyjąć, że prawo karne Unii Europejskiej kształtuje się w oparciu o instrumenty z trzeciego filaru oraz poprzez akty prawne przyjmowane w pierwszym filarze i interpretację zasad prawa wspólnotowego (prawo wspólnotowe). Obserwuje się pewnego rodzaju „uwspólnotowanie” dziedzin objętych trzecim filarem Unii. Powstaje unijny model współpracy państw w sprawach karnych, w którym znaczną uwagę przypisuje się umacnianiu ochrony podstawowych praw jednostki. Po wejściu w życie Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy współpraca państw w sprawach karnych i zbliżanie prawa karnego będzie stanowiło część ogólnego prawa unijnego. Zachodzący proces europeizacji prawa karnego wymaga wzmocnienia praw jednostki w postępowaniu karnym „przekraczającym granice państw”. Jak podkreśla fiński autor, Raimo Lahti, należałoby ustanowić wspólne zasady w zakresie prawa do obrony

oraz poddać czynności organów policji pod kontrolę niezawisłego sędziego lub Europejskiej Izby Sądowej²⁴.

W prawie unijnym zwraca się uwagę na obowiązek przestrzegania gwarancji procesowych przyznanych osobie podejrzanego, co ma wpływać na rzetelność procesu karnego w każdym z państw członkowskich. W ostatnim okresie coraz więcej działań podejmuje się też na rzecz ofiar przestępstw (np. decyzja ramowa z dnia 15 marca 2001 r. o pozycji ofiar w postępowaniu karnym²⁵, Zielona Księga w sprawie kompensacji dla ofiar przestępstw²⁶, dyrektywa 2004/80/WE w sprawie kompensacji dla ofiar przestępstw²⁷, projekt decyzji ramowej w sprawie określonych gwarancji procesowych w postępowaniu karnym w obszarze Unii Europejskiej²⁸).

4. Wnioski

W konkluzji można przyjąć tezę, że istotny przełom w zakresie ochrony podstawowych praw człowieka w prawie karnym Unii Europejskiej stanowi przyjęcie Karty Praw Podstawowych. Jest to dokument o doniosłym znaczeniu, będący integralną częścią przyszłej Konstytucji Europejskiej. Prawa zawarte w Karcie mają zapewnić poszanowanie ludzkiej godności, zabezpieczyć prawo do życia, wolności, bezpieczeństwa, równości, umacniać solidarność i ochronę sądową wszystkim obywatelom Unii Europejskiej. Zgodnie z wnioskiem zgłoszonym przez przewodniczącego Komisji Europejskiej Jose Manuel Barroso przyjmowane akty prawne Unii mają być zgodne z prawami podstawowymi przyznanymi w Karcie. Jak ogłoszono w kwietniu 2005 będą one podlegały kontroli powołanej do tego celu specjalnej komisji ekspertów. Mimo że Karta Praw Podstawowych nie ma jeszcze mocy wiążącej, organy Unii oraz państwa członkowie podejmując jakiegokolwiek inicjatywy ustawodawcze zobowiązane są do przestrzegania zawartych w niej norm. Podstawowym dokumentem obowiązującym nadal w obszarze Unii jest EKPCz. Źródło prawa stanowią także tradycje konstytucyjne państw członkowskich, zobowiązania międzynarodowe wynikające z dokumentów ONZ i Rady Europy, orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Po fuzji trzech filarów Unii wskutek wejścia w życie Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy, jako instrumenty prawne będą

---

²⁴ R. Lahti, Harmonization of Criminal Law and its Relation to National Law. Problems of Substance and in the Administration of Justice, Raport przedstawiony na Posiedzeniu Prezesów Sądów Najwyższych i Prokuratorów Generalnych Państw członkowskich Unii Europejskiej, Helsinki, 26–28 maja 2004 r.

²⁵ Dz. U. L 82, 22 marca 2001 r.

²⁶ COM (2001)536.

²⁷ Dz. U. L 261, 6 sierpnia 2004 r.

²⁸ COM (2004)328.

przyjmowane ustawy europejskie i europejskie ustawy ramowe. Będzie to prowadziło do dalszego ujednoczenia obszaru prawnego Unii w sprawach karnych (art. I–42). Europejskie ustawy ramowe mogą ustanawiać minimalne normy w zakresie wzajemnego dopuszczania dowodów, praw jednostki w postępowaniu karnym i praw ofiar przestępstw (art. III–270). Europeizacja prawa karnego, zwłaszcza procedury karnej, nakłada nowe wyzwania dla projektowanych aktów prawnych oraz prokuratorów, sędziów i adwokatów. Wobec procesu ujednoczenia „unijnej przestrzeni prawnej” w sprawach karnych, krajowi prokuratorzy oraz sędziowie coraz częściej będą stosowali prawo Unii Europejskiej. Trybunał Sprawiedliwości uzyskał już na mocy Traktatu Amsterdamskiego uprawnienie do wydawania orzeczeń wstępnych w sprawach z trzeciego filaru, co wywiera znaczny wpływ na kształtowanie się wspólnych zasad w prawie karnym. Jak można zauważyć, rola Trybunału Sprawiedliwości oraz prawa unijnego w systemach prawa krajowego państw członkowskich Unii ulega wzmocnieniu. W kształtującym się modelu unijnej współpracy państw w sprawach karnych, który ma być oparty na podobnych lub identycznych unormowaniach obowiązujących wszystkie państwa członkowskie, szczególną wagę należy przypisać ochronie i wzmocnieniu podstawowych praw jednostki.